

Василь ЯРЕМЕНКО

УДК 82.09.(477)

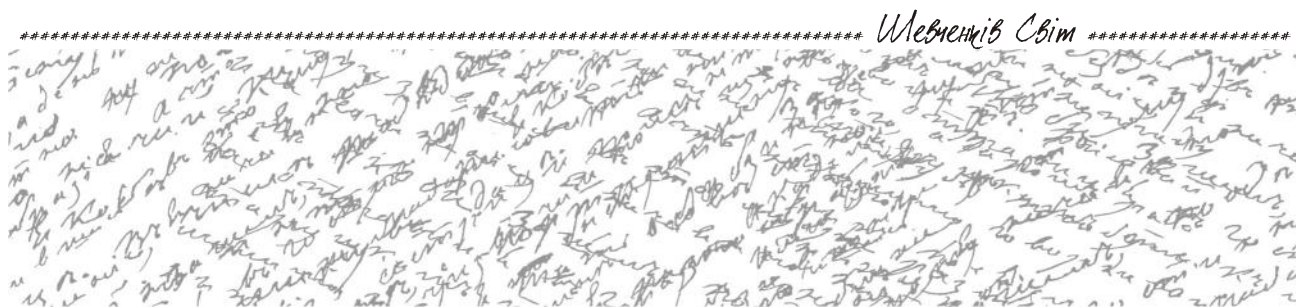
**ЛИТОВСЬКО-РУСЬКА
ДОБА УКРАЇНСЬКОЇ
ІСТОРІЇ В ДОРОБКУ
ТАРАСА ШЕВЧЕНКА:
ІСТОРІОСОФСЬКІ
РЕМІНІСЦЕНЦІЇ**

У статті на основі аналізу текстів Тараса Шевченка в зіставленні з даними історичної науки зроблено спробу з'ясувати його розуміння й оцінку історичних процесів, пов'язаних з перебуванням українських земель у складі Великого князівства Литовського. Це допомагає вивченню актуальної проблеми історіософії Шевченка й коментуванню його творчої спадщини.

Ключові слова: історіософія; історіографія; Велике князівство Литовське; Річ Посполита; унія; Вільно; Радзивили.

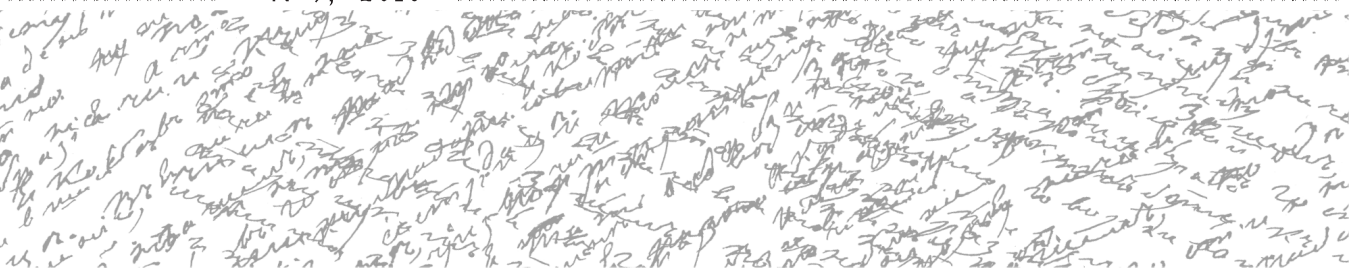
Тема Литви у творчості Тараса Шевченка, зокрема і її історичні аспекти, були вже предметом ретельного вивчення і [10, 91-94, 148-150; 16, 301-343; 32, 786-787]. Анатолій Непокупний у своїй монографії навіть виокремив невеликий розділ під назвою «Історія Литви і Шевченко». Враховуючи нинішні дискусії щодо співвідношення міфу й історизму у Шевченка, варто розширити рамки цієї теми до спроби з'ясування Шевченкового сприймання всього, що стосувалося періоду перебування більшості українських етнографічних земель у складі Великого князівства Литовського (бл. сер. XIV ст. – 1569). Це і є метою цієї розвідки.

Шевченко у власній бібліотеці мав джерела, з яких міг знати про литовсько-руську добу в історії України [25, 366-367; 32, 787], читав і використовував працю «История Малой России» Д. Бантиш-Каменського, де

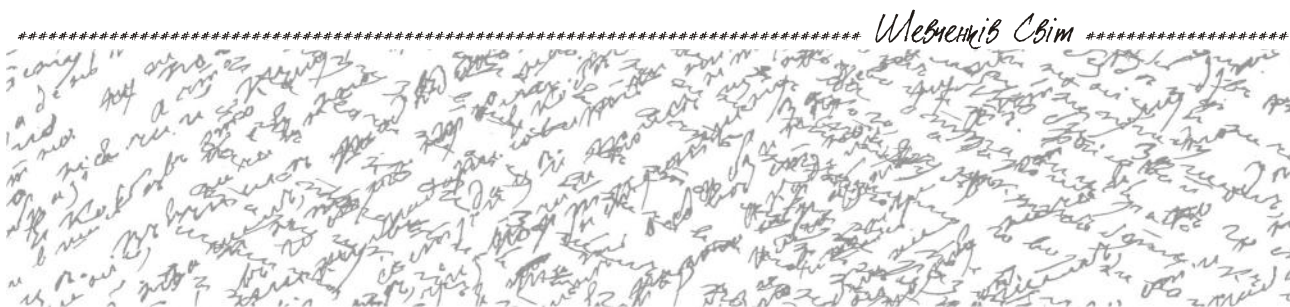
кілька розділів присвячено цьому періодові, інші праці історіографічного спрямування. В поезії «У Вільні, городі преславнім...» (1848) Шевченків Вільнюс перепо-внено назвами, що містять значну історичну інформацію [16, 309-328]. На заці-кавленість нею вказують і записи в «Щоденнику» (28. 08. і 5. 09. 1857) про читання в журналі «Русский вестник» (1857, № 7) нарису Н. Попова «Королева Варвара», написаного переважно за матеріалами монографії литовського та польського іс-торика М. Балінського «Записки про королеву Барбару, дружину Сигізмунда II Ав-густа» [16, 330]. Там ішлося про дочку литовського гетьмана Барбару Радзивілл (Радвілайте, бл. 1520-1551), яка ставши вдовою Тракайського воєводи Гоштавта, вдруге вийшла заміж за великого литовського князя Сигізмунда (Зигмунта) II Ав-густа. Цей романтичний шлюб тримали в таємниці до обрання князя польським королем, а після коронації вже за п'ять місяців Барбара померла. Непокупний по-казав, що Шевченко мав історичні дані про кількох представників полонізованого князівського литовського роду Радзивілів [16, 330-331].

Вже перше згадування назви Литви, що трапляється в «Інтродукції» до по-еми «Гайдамаки», містить історіософські конотації: «Розбрелись конфедерати / По Польщі, Волині, / По Литві, по Молдаванах / І по Україні...» (рядки 310-314). А. Непокупний точно помітив, що тут під «Литвою» в часи Барської конфедерації (1768-1772) географічно (відповідно до висловленої дії) мається на увазі «біло-русько-литовський зміст» [16, 301]. Але в наведених словах у контексті сюжету поеми та образного окреслення невідрадного політичного становища Речі По-сполитої передусім виразно прочитуємо глибокий авторський сарказм саме в погляді на історичні процеси. Під час створення Речі Посполитої (Люблінська унія 1569 р.) Підляшшя, Волинь, Брацлавщину та Київщину було включено до польської Корони. У зв'язку з цим історики констатують: «Проте, політична суб'єктність України-Руси як рівноправного партнера Корони Польської та ве-ликого князівства Литовського люблінськими постановами не передбачалася. І це було чи не найголовнішою втратою України під час цих доленосних подій. Втрату, яку вповні усвідомлять уже наступні покоління української еліти» [5, 14]. Натомість решта земель адміністративно залишалася в складі Великого князів-ства Литовського, що зберігало автономний статус. Його поступово втрачали. Від 2 пол. XVII ст. не збиралися окремі сейми, а в 1788-1792 рр. було створе-но єдині для країни органи виконавчої влади, військо, фінанси. Після третього поділу Речі Посполитої 1795 року більшу частину території Великого князівства Литовського загарбала Російська імперія. «Розбрелися по Литві» ще й тому, що: під час створення Барської конфедерації маршалом було проголошено К. Ра-дзивила з роду литовських князів; її військо на чолі з братами К. і Ф. Пулавськими влітку вирушило в невдалий похід на Вільно; восени 1768 року М.-Я. Пац (його згадано в «Гайдамаках») створив у першій історичній столиці Новогрудку Гене-ральну конфедерацію Великого князівства Литовського як частину Барської [6, 137, 140-141; 18]. «Розбрелися по Молдаванах», бо: конфедерати поширювали свої впливи і дії до Дністра, на території, які входили до складу Молдавського господарства, що вже цілком залежало від Османської імперії та перебувало під загрозою російського поглинення; Туреччина в жовтні виступила на боці Бар-ської конфедерації та оголосила Російській імперії війну [6, 139-141]. В назві

Шевченко вживає множину (іронічне – «Молдаване», що прочитуємо і як етнонім), бо Молдавське князівство, як і Литовське, від самого початку, за рахунок українців, було біетнічною державою, в певні історичні моменти включало і Волощину (пізнішу Румунію). Наведені топоніми, що їх сприймаємо і як етноніми, з одного боку, показують історичні реалії, а з іншого – підтекстуально відбивають негативний історичний процес розривання народів (українців зокрема), коли автономні форми політичних взаємин замінюються реакційнішими, насильницько-імперськими.

Вдруге назву «Литва» (з авторським наголосом на першому складі, як у словнику П. Білецького-Носенка) [16, 301] вживано тричі в четвертому розділі поеми-циклу «Царі» (1848), написаному на основі літописного сюжету. В княжому Полоцьку під правлінням Рогволода очікують «із Литви князя-жениха», «сподіваного, давно жаданого», а натомість: «...Із Києва туром-буйволом / Іде веприщем за Рогнідою / Володимир-князьсо киянами» (рядки 179, 198-202). За літописом, Рогніда мала одружитися не з литовським, а з київським князем Ярополком, а Володимир на той час ще лише йшов із Новгороду на захоплення Києва. Думка Ю. Івакіна про те, що «Шевченко призабув другорядні фактичні деталі літописної розповіді і не мав на Кос-Аралі відповідних історичних джерел» [10, 92], є поспішною і «надто категоричною» [16, 304]. Адже дослідник сам звернув увагу на лексичну й навіть стилістичну схожість текстів – літописного (за Лаврентіївським списком, видання 1846 року) та Шевченкового [10, 92]. Власне, на це вказав і А. Непокупний [16, 304]. Додам – про добру Шевченкову орієнтацію в життєписі князя Володимира побіжно може свідчити те, що він вживає вислів «Бо ви й самі незнаєте, / Що царики коять» («Холодний яр», рядки 47-48). А саме «самодержцем» і «Великим Князем Руским и Цариком над всеми Князьями» іменовано його «Истории Русов» [12, 3]. «Забудькуватість» відпадає. «Образ Володимира, – як висловився Ю. Івакін, – є своєрідною паралеллю до образу Давида» [10, 94] а ширше – своєрідним «вітчизняним зразком» усіх аморальних правителів, оголошених «святими». А ця «першосвятість» правителів в офіційній історії ішла із Києва. Тому, як слушно помітив Непокупний, у поемі має місце вигадане своєрідне протистояння образів: «Із Литви князь» і один із царів» [16, 305]. Воно має значно ширший історіософський підтекст. Нагадує про природність та історичну тривалість білорусько-литовських (а почасти й українсько-литовських) зв'язків, їх давність [34, 137] і значущість Великого князівства Литовського в історії України. Не випадково, що у повісті «Капитанша» читаємо в первісному варіанті: «Вскоре началась польская революция, и нашему корпусу велено было двинуться в минскую Литву» [31, т. 3, 491]. Думаю, що своєрідне історичне протиставлення можна прочитати і в художньому прийомі замовчування (для концентрації уваги) слова «університет» у поезії «У Вільні, городі преславнім...» (рядки 3-6). Маю на увазі протиставлення давнього (від 1579) Віленського університету університетові Святого Володимира в Києві, що його заснував 1834 року імперський уряд після першого польського повстання 1830-1831 рр. з метою підготовки кадрів для сприяння деполонізації та русифікації Київської, Волинської і Подільської губерній. Адже після закриття 1832 року Віленського університету залишився медичний факультет, реорганізований у Медико-хірургічну академію, а на основі її ліквідації 1841 року було відкрито медичний факультет Київського університету. Крім того, Шевченко

знав, що університет у Києві створювали передусім на основі ліквідованого після польського повстання і переведеного до Києва із Кременця Волинського ліцею. Ці своєрідні давні і новочасні «історіософські протиставлення» не могли не впливати і на загальне Шевченкове сприймання литовсько-руської доби української історії. Як же він розумів її першопочатки?

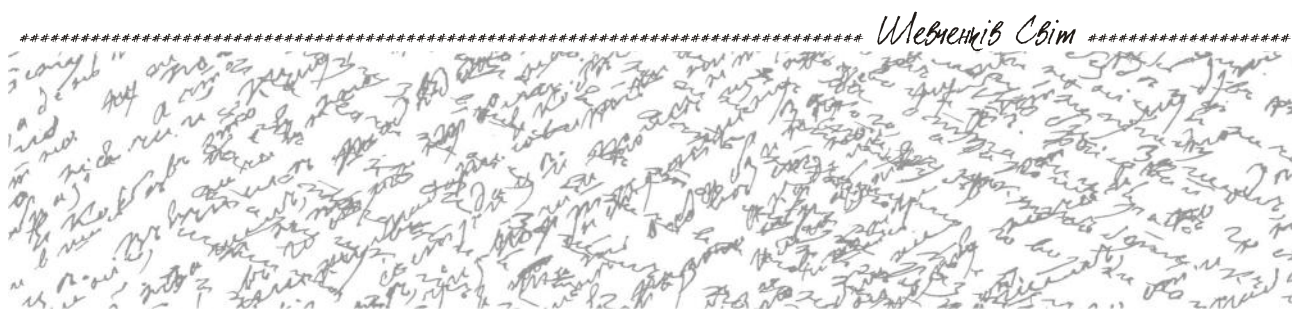
А. Непокупний звернув увагу на такі факти. 25 серпня 1844 р. газета «Северная пчела» надрукувала проспект планованого видання збірки офортів «Живописной Украины», де в історичній частині було зазначено: «3) Важнейшие события, известные из бытописания Южной России, начиная от основания Киева, имевшие влияния на судьбу обитателей того края. В сем последнем отношении Т. Г. Шевченко воспользовался сведениями, почерпнутыми им от известнейших ученых малороссиян: Будкова, Стороженка, Кулеша и пр.». Але, коли сам випуск першого альбому побачив світ в кінці листопаду цього ж року, то на вкладеному аркуші, наклеєному на звороті титульної сторінки, в програмі уже стояло інше: «3-е. Исторические важнейшие события от Гедимина до уничтожения Гетьманства, и краткое описание картин на языке южно-русском и французском» [4, 618, 619; 31, т. 6, 359;]. А. Непокупний запитував, що спричинилося до такої зміни [16, 629] – точки відліку історії України. Думаю, що можливі такі варіанти. Текст у «Северной пчеле», всупереч твердженню шевченковзнавців [26, 115], все таки належав Шевченкові або хтось його редагував. У поемі «Великий льох» це видання згадано в іронічному тоні (рядки 311-312). По-друге, Шевченко міг врахувати поради істориків. «А текст исторический будете вы компоновать, бо треба, бачте, по-нашому або так, як есть в літописях... Будкова й Стороженка я теж оцим турбую, а Грабовський буде мені польські штуки видавать» [31, т. 6, 30], – звертався він із повторним проханням у листі до Осипа Бодяньського 29 червня 1844 р. Збережене Шевченкове листування з Бодяньським та Кулішем засвідчує, що вони не брали участі в цьому проекті. Можна з великою ймовірністю стверджувати, що оте «от Гедимина до уничтожения Гетьманства» означив сам Шевченко. Тут багато важить слово «уничтожение». Хоча воно й відповідає поглядам Шевченка на історичну долю козацької держави, але тут, вважаю, його було взято з назви третього видання книги Д. Бантиш-Каменського «История Малой России от водворения славян в сей стране до уничтожения гетманства» (1842) [1, 16-17]. З цієї праці він міг також дізнатися, що за відомостями польського історика М. Стрийковського саме Гедимін почав підпорядковувати собі Подніпров'я і Київ, хоч у ній сам автор схилився до думки М. Карамзіна про віднесення цих подій до правління Ольгерда [1]. В «Истории Русов» було вказано, що Гедимін 1320 року, «пришедши в пределы Малороссийские», «возстановил правление Руское под. начальством выбранных от народа особ, а над ними устроил наместником своим из Руской породы Князя Ольшанского, после которого были из сей же породы многие другие наместники и воеводы» [12, 5]. У текстах П. Куліша «Книга о ділах народу українського і славного Війська козацького Запорозького» (1843) та в поемі «Україна» є розгорнена оповідь у стилі народної думи про запрошення Гедиміна як визволителя: «Не було б тобі лучшої слави, не було б вищої честі, якби тобі Бог допоміг древню і преславную Руськую землю Україну з-під кормиги татарської ослобонити і до свого сильного княжества Литовського прилучити» [23,

68, 534]. Цю незавершену поему-епопею було надруковано в Києві 1843 року в університетській типографії під назвою «Україна. Од початку Вкраїни до батька Хмельницького» (95 с.) [11, 66] і вона могла бути доступною для Шевченка. Принаймні коментатори Шевченкової повісті «Прогулка с удовольствием и не без морали» припускають, що поет знав про її зміст [31, т. 4, 499]. А Микола Маркевич у своїй «Истории Малороссии» (1842) ще й наголошував на добровільності приєднання українських територій за Гедиміна: «Это присоединение Малороссии к Литве было добровольное; слова мои вполне подтверждаются трактатами, пактами и привилегиями: по ним оба народа названы друг к другу приобщившимися, «яко равные к равным и вольные к вольным» [11, 78]. Така інформація з названих джерел особливо могла імпонувати Шевченкові. Сучасні історики-литуаністи вважають походи Гедиміна (1316-1341) на Волинь і Київщину легендою, але констатують, що саме він уперше почав титулувати себе «великим князем литовським, руським і жемайтійським», заснував свою династію і нове біетнічне утворення (балти і слов'яни) називав «королівством литвинів і русинів» [19, 130, 136; 34, 138-139]. Шевченко не подав матеріалів старокиївського періоду, бо міг вважати, що ті часи ще недостатньо дослідили історики. Відомі Шевченкові тексти, які відбивають критичне ставлення до князів Святослава Хороброго (запис у «Щоденнику» за 7. 09. 1857) та Володимира Святого. Та основна мотивація, на мій погляд, є такою. За історичними матеріалами того часу в Київській Русі не знаходилося місця для України та предків українців, які «губилися» в слов'янському та російському морі. Охоронців режиму турбували ті письменники, «которые выводят, что Русь Западная и Южная (Литва, Польша и Малороссия) не походят на Россию» [24, 321]. Саме хронологічними рамками «від Гедиміна до знищення Гетьманства» Шевченко відокремлював історію України (з нею й історії Литви та Польщі) від московсько-російської історії.

Крім того, офіційну історіографію було переповнено передусім розповідями про акції військово-колонізаційного спрямування з боку Києва та князівські міжусобиці. А в Шевченка-художника не знаходимо жодної батальної теми, хоч він був учнем К. Брюллова, який в Академії мистецтв обіймав посаду молодшого професора класу історичного живопису. Для одержання посади старшого професора, за якою могло прийти і звання академіка, метр розпочав писати велику картину, відому під назвою «Облога Пскова польським королем Стефаном Баторієм в 1581 році». В повісті «Художник», змальовуючи це незавершене батальне полотно, Шевченко не випадково демонструє своєрідну «історіософську нейтральність»: для учасників цієї завершальної баталії Лівонської війни – жодного позитиву, а лише захоплення майстерністю художника у відтворенні найдрібніших епізодів з гуманістичними вкрапленнями [35, 179]. Опис свідчить про добре знання історичної основи картини, але його пронизує гірка іронічна тональність: вказівка на різноманітність найманого з усієї Європи Баторієвого війська, на контрастність хресного ходу з іконами та мечем в руках «торжественно-спокойного» єпископа із загальною картиною смерті; «бледный монах с крестом в руке, верхом на гнедой лошади»; «по левую сторону монаха благочестивая старуха благословляет юношу, лучше сказать, мальчика на супостата» [31, т. 4, 213].

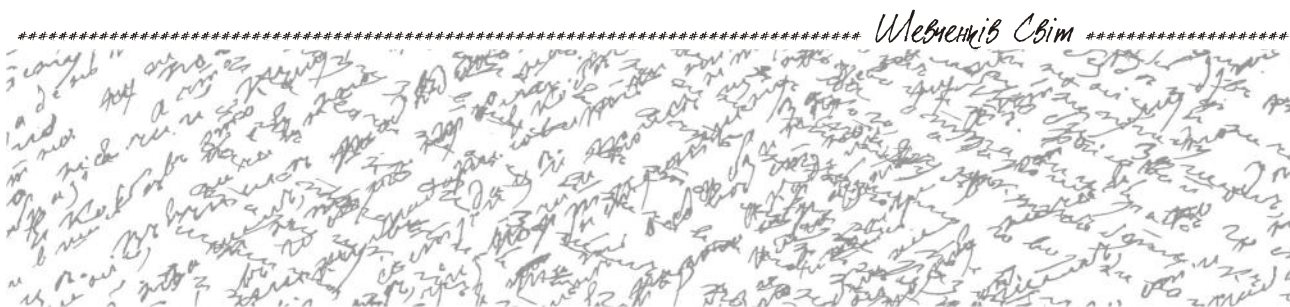
Гадаю, що саме такий опис зумовило ще й авторське усвідомлення того, що Лівонська війна (1556-1583) була одним із чинників, які пришвидшили утворення

князя литовського (1544-1572) та короля польського (1548-1572), – що він не лише був останнім правителем із литовської династії Ягелонів і першим монархом Речі Посполитої, а й тому, що роки його правління, за висловом сучасних істориків, «стали часом мирного співіснування на українських землях православних, протестантів, католиків, чого так гостро бракуватиме в пізніших часах», «добою найвищого розквіту політичної культури» [5, 37; 34, 197]? Він адресував свого універсала вже не прикордонній адміністрації, а козакам, можливо, започаткував козацьке землевласництво [34, 259, 271].

Основне в Шевченковій рецепції церковної унії 1596 року полягає в тому, що благородну ідею було використано з політичною метою. І. Франко писав, що це був «засіб ще міцніше прив'язати до Польщі просторі і родючі землі України» [29, 174]. На його думку, для Шевченка «в боротьбі між ляхами і українцями винна була не різниця віри, а «ксьондзи-єзуїти» [30, 25]. Прикметно, що вже після тісної дружби в солдатах із польськими засланнями Шевченко в поемі «Тарасова ніч» замінив слова «віру рятувати» на «волю рятувати», а «ляхи налітають» – на «ляхи, уняти». «Уняти», «ксьондзи-єзуїти» – це у Шевченкових текстах слова-символи, які виражають релігійний фанатизм, релігійну нетерпимість. Іван Дзюба відзначив, що у всій творчості Шевченка «знаходимо нестримно гостру реакцію» на всякий релігійний цинізм, на «принципове підпорядкування людської віри і совісті державній політиці, потребам начальства», на «низведення Бога до ролі стратегічного покровителя російського деспотизму» [7, 315]. Особливо великим блюзнірством поет вважав, коли насильство чинили «іменем Христа», «во ім'я Господа Христа і матері Його Святої». І зовсім не випадково, а дещо, як пересвідчуємося нині, і пророче, що саме в поезії «Полякам» маємо дихотомію «іменем Христовим». З одного боку, тут «Ім'я Христове» – ідеологічний прапор, відокремлена від людини субстанція, а з іншого – це, здійснений доброю волею кожного, акт всетворящої Любові («Подай же руку козакові / І серце чистее подай! / І знову іменем Христовим ми оновим наш тихий рай» (рядки 29-32). У польських романтиків трапляється євангельський топос розпінання: уподібнення поділеної загарбниками Польщі до розп'ятого Ісуса Христа. І Шевченко цю метафору використовував стосовно України, але, як помітив Є. Нахлік, на відміну від них, в алюзійній формі: за допомогою лише лексеми «розпінати», тобто без зазначення Господнього імені [15, 179]. Вважаю, що номінативно ця метафора відбиває такий погляд Шевченка на історію: після розпінання Спасителя всі інші «розпінання» є історичним анахронізмом, ознакою регресу.

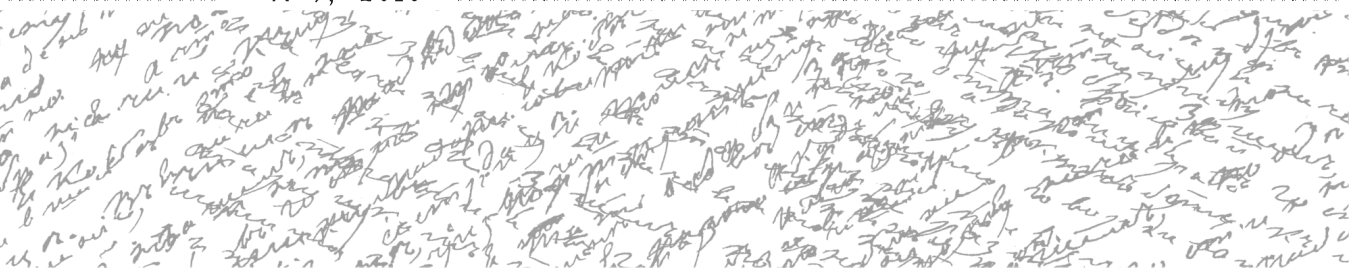
Під час дослідження цієї теми не оминати вислову з розповіді розкаяного розбійника в повісті «Варнак» (бл. 1853): «Возвращаясь из Почаева, я зашел в Кременец посмотреть на королеву Бону и на воздвигавшиеся в то время палаты, или кляштор, для Кременецкого лицея» [31, т. 3, 167]. «Посмотреть на королеву Бону» – це подивитися на високу гору, що здіймається над містом, де стояв мурований замок-резиденція королеви Бони Сфорцид'Арагони (1494-1557), за походженням герцогині Міланської і принцеси Неаполітанської, дружини (від 1518) вдвічі старшого за неї польського короля і великого князя Литовського Зигмунта I Старого. Впродовж двох десятиліть вона володіла Баром (названим на честь рідного міста Барі в Італії) та Крем'янцем на Волині. Місто тоді розрослося, розвивалися торгівля та ремесла, в Кременецькій волості було засновано

нові села [20, 551]. Підприємлива й рішуча, вона ще за життя чоловіка, всупереч усім законам та звичаям, домоглася, аби їхнього 10-літнього сина проголосили великим князем литовським та королем польським. Зигмунт I після цього отримав наймення Старий. 1548 року він помер, і на трон остаточно зійшов Зигмунт II Август. Бона Сфорца виношувала плани об'єднання під своєю владою чи не всієї Європи за рахунок династичних шлюбів своїх дітей. Цим планам заважав шлюб, що його таємно від матері взяв Зигмунт II після смерті першої дружини Ельжбети Габсбург із Барбарою Радзивіл. Як уже було зазначено, після коронації 1550 року молода королева померла, і Бону підозрювали в отруєнні [2]. Згадка про цю постать у Шевченковій повісті з уст недавнього розбійника може мати й моральний підтекст: низького походження грішник згадав про високопоставлену грішницю. Адже Шевченко, побувавши у Кременці, можливо, знав численні легенди про занадто розпусне життя тодішньої володарки міста [13]. Як бачимо, Шевченко згадує дуже яскраві історичні постаті, і саме причетні до історичного перелому – переходу територій зі складу Великого князівства Литовського до Речі Посполитої.

Варто навести деякі тези сучасного історика щодо литовсько-руської доби: «привчених до традицій місцевого побуту Гедиміновичів не сприймали як завойовників»; українська еліта аж до початку XVII ст. ще діяла як «живий соціальний організм», «стабільний консервант звичаїв і традицій»; залишилися чинними руські закони та звичаї, від кінця XIV ст., підтверджені в договорах («рядах») великого князя з місцевими землевласниками та городянами» [33, 269; 34, 140-141]. «Взагалі ж за литовської доби бере свій початок або вже й вповні формується цілий ряд суспільних явищ, яким судилось пізніше відіграти величезну роль в житті українського народу упродовж цілих століть» [8, 132], – писав і Д. Дорошенко. А як на цей період дивився Шевченко? Прикметно, що дотичні до того часу околиці знаходимо в текстах, написаних під час солдатчини або після її завершення. Припускаю, що це обумовили не лише впливи революції 1848 року [16, 308-309], яку називають «весною народів», а й особисте невільництво, коли свідомість і в минулому зверталася до порівняльних станів та шукала прогресивніших прикладів людського співіснування.

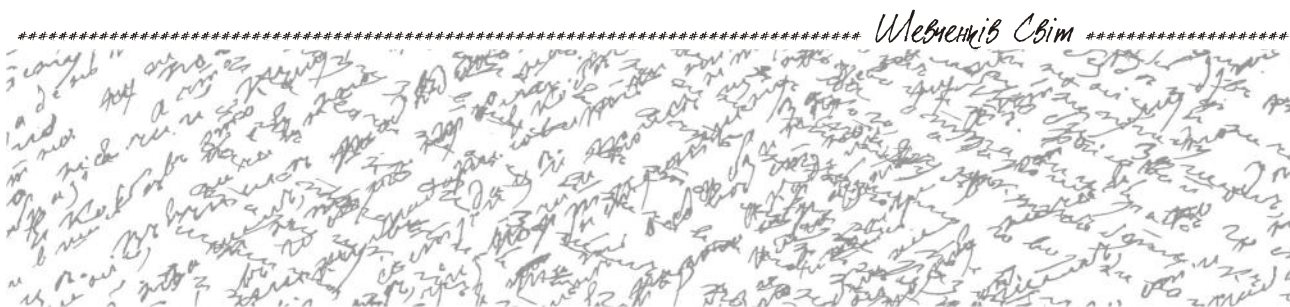
Враховуючи викладене тут, вважаю, що Шевченко не вважав литовсько-руську добу в історії України змарнованим історичним часом. Дуже прикметно, що у згаданій історичній складовій свого проекту «Живописная Украина» поєднав його з українською козацькою державністю. А. Непокупний запримітив, що початковий рядок поезії «У Вільні, городі преславнім...» перегукується з прикінцевими рядками «Малої подорожньої книжиці» 1522 року, які повідомляли, що її видано «доктором Франциском Скориной в славном городе Вильне» [16, 309]. І хоча вчений указав на певну сталість епітета «славний» та його притаманність народнопоетичній творчості, слід зважати, що у словнику поетичної мови Шевченка його щодо певного міста вживано лише в історичному й позитивному сенсі [14, 1643-1644]. Наприклад: «Як Батурин славний / Москва вночі запалила» («Великий льох», рядки 77-78); «У славному-преславному / Місті в Чигирині» («У неділеньку, у святую...», рядки 3-4). А ще врахуємо, що в Шевченковій поетичній мові назви міст часто є номінантами історичного процесу, їх ужито як політоніми, тобто вони символізують політичні утворення, державність («Чигрине, Чигрине...», «Як Батурин славний / Москва вночі запалила» та ін.). «Вильно так

же дорого по воспоминаниям моему сердцу, как твоему» [31, т. 6, 151], – пише Шевченко до Б. Залеського з Новопетровського укріплення в листі від 10 лютого 1857 року. Думаю, що в тих пригадуваннях могла бути не лише біографічна, а й історична складова. Отже, вважаю, що Шевченкове сприймання й розуміння литовсько-руської доби української історії за великим рахунком не розминається з історичною наукою.

Список використаної літератури

1. Бантиш-Каменский Д. История Малой России от водворения славян в сей стране до уничтожения гетманства. [Репринтне видання]. – К.: Час. – 1993. – 656 с.
2. Бона Сфорца д'Арагона [Електронний ресурс]: Бона Сфорца – Вікіпедія. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Бона_Сфорца.
3. Васюта О. Про події 1945 року в селі В'язівниця // День. – 2013. – № 150-151. – С. 13.
4. Вериківська І., Наумова Н. «Живописная Украина» // Шевченківська енциклопедія: в 6 т. – Т. 2: Г-З / НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. – К., 2012. – С. 618-621.
5. Горобець В. М. Сподівання та розчарування від народження нової вітчизни // Україна: хронологія розвитку. – Т. 4. – К.: КРІОН, 2009. – С. 8-121.
6. Даниляк П. Г. Барська конфедерація: хід подій та наслідки // Український історичний журнал. – 2007. – № 5. – С. 134-145.
7. Дзюба І. Тарас Шевченко. Життя і творчість. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 720 с.
8. Дорошенко Д. І. Нарис історії України. – Львів: Світ, 1991. – 576 с.
9. Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2002. – 752 с.
10. Івакін Ю. О. Коментар до «Кобзаря» Шевченка. Поезії 1847-1861 рр. – К.: Наукова думка, 1968. – 407 с.
11. Івашків В. Пантелеймон Куліш і його спроба поетичної історії України: епопея «Україна» та «Книга о ділах народу українського і славного Війська козацького Запорозького» [Електронний ресурс]: Вісник Львівського університету. Філологічна серія. – 2006. – Вип. 37. – С. 66-98. – Режим доступу: www.lnu.edu.ua/faculty/Philol/www/visnyk/37.../2006_37_istorija.doc
12. История Русов или Малой России. Сочинение Георгия Конисского, архиепископа белорусского [Репринтне відтворення видання 1846 року]. – К.: РИФ «Дзвін», 1991. – 59 с.
13. Коломієць П. Королева Бона заснувала Бар і перебудувала Кременець. [Електронний ресурс]: Історія в Gazeta.ua 12 листопада 2012 р. – Режим доступу: http://gazeta.ua/articles/history/_koroleva-bona-zasnuvala-bar-i-rozbuduvala-kremenec/467932
14. Конкорданція поетичних творів Тараса Шевченка: У 4 т. – Едмонтон; Торонто, 2001. – Т.3. – 2502 с.
15. Нахлік Є. Доля – Zos – Судьба: Шевченко і польські та російські романтики. – Л.: Тз. ОВ «Простір» – М», 2003. – 568 с.
16. Непокупний А. Балтійські зорі Тараса. Литва в житті і творчості Т. Г. Шевченка // У Вільні, городі преславнім. Художньо-документальний диптих. – К.: Дніпро, 1980. – С. 152-350.
17. «Осада Пскова». Карл Павлович Брюллов [Електронний ресурс]: Описание картин. Карл Павлович Брюллов на: <http://bryullov.ru/bestworks/ю>. – Режим доступу: <http://bryullov.ru/returnto>
18. Пац Михаил Ян [Електронний ресурс]: Пац, Михаил Ян – Вікіпедія. – Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/Пац,_Михаил_Ян.
19. Русіна О. В. Переділ давньоруської спадщини (1340-1380-ті рр.) // Україна: хронологія розвитку. – Т. 3. К.: КРІОН, 2009. – С. 120-193.

20. Русіна О. В. Час змін (1506-1569 рр.) // Україна: хронологія розвитку. – Т. 3. – К.: КРІОН, 2009. – С. 462-461.
21. Скуратівський В. Світовий контекст Української історії // Генеза. – 1995. – № 1. – С. 130-134.
22. Справа Г. Л. Андрузького // Кирило-Мефодіївське товариство: У Зт. – К.: Наукова думка, 1990. – Т. 2. – С. 411-608.
23. Справа П. О. Куліша // Кирило-Мефодіївське товариство: У Зт. – К.: Наукова думка, 1990. – Т. 2. – С. 10-194.
24. Справа про слов'янофільство та українофільство // Кирило-Мефодіївське товариство: У Зт. – К.: Наукова думка, 1990. – Т. 3. – С. 291-324.
25. Тарас Шевченко, Документи та матеріали до біографії, 1814-1861. Вид. друге та доповнене. За ред. Є. П. Кирилюка. – К.: «Вища школа», 1982. – С. 432 с.
26. Т. Г. Шевченко. Біографія. Від. редактор Є. П. Кирилюк. – К.: Наукова думка, 1984. – 560 с.
27. Ульяновський В. Історія церкви та релігійної думки в Україні. – Кн.1. – К.: Либідь, 1994. – 252 с.
28. Ульяновський В. Історія церкви та релігійної думки в Україні – Кн. 2. – К.: Либідь, 1994. – 254 с.
29. Франко І. Українсько-руська (малоруська) література // Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Т. 41. – К.: Наукова думка, 1984. – С. 74-100.
30. Франко І. Чи справді Т. Шевченко написав вірш «Слов'янам» // Зібрання творів у 50 томах. – Т. 31. – К.: Наукова думка, 1981. – С. 25-27.
31. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів шести томах. – К.: Видавництво Академії наук УРСР, 1963 (у тексті в дужках позначається том і сторінки цього видання).
32. Щербина Т. Литовська література і Шевченко // Шевченківська енциклопедія: в 6 т. – Т. 3: І-Л / НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. – К., 2013. – С. 786-791.
33. Яковенко Н. М. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна). – К.: Наукова думка, 1993. – 416 с.
34. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. Видання друге, перероблене та розширене. – К.: Критика, 2005. – 582 с.
35. Яременко В. І. Світова історія у творчій спадщині Тараса Шевченка: спроба історіософського прочитання // Український історичний журнал. – 2007. – № 5. – С. 174-188.

Summary. Yaremenko Vasily. Lithuanian-ruthenian era of ukrainian history in the Taras Shevchenko's works: historiosophical comments. The TarasShevchenko's understanding and evaluation of the history of Ukrainian lands in the Grand Duchy of Lithuania are defined through the analysis of his texts and in comparison with the data of historical scholarship. The foregoing helps to study actual problems of Shevchenko's historiosophy and to comment his works.

Keywords: historiosophy; historiography; the Grand Duchy of Lithuania; Polish-Lithuanian Commonwealth; union; Vilno, Radziwills

